

295

B₂, 1880. V, 14

GEDENKSCHRIEF

DER VESTIGING

VAN DE

HERVORMDE GODSDIENST IN FRIESLAND.

445

Be. 1880. V. 14

GEDENKSCHRIFT

DER

VESTIGING VAN DE HERVORMDE GODSDIENST

IN

F R I E S L A N D.

31 MAART 1580.

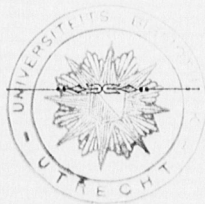
UITGEGEVEN OP HET **DERDE EEUWFEEST**

NAMENS HET COMITÉ

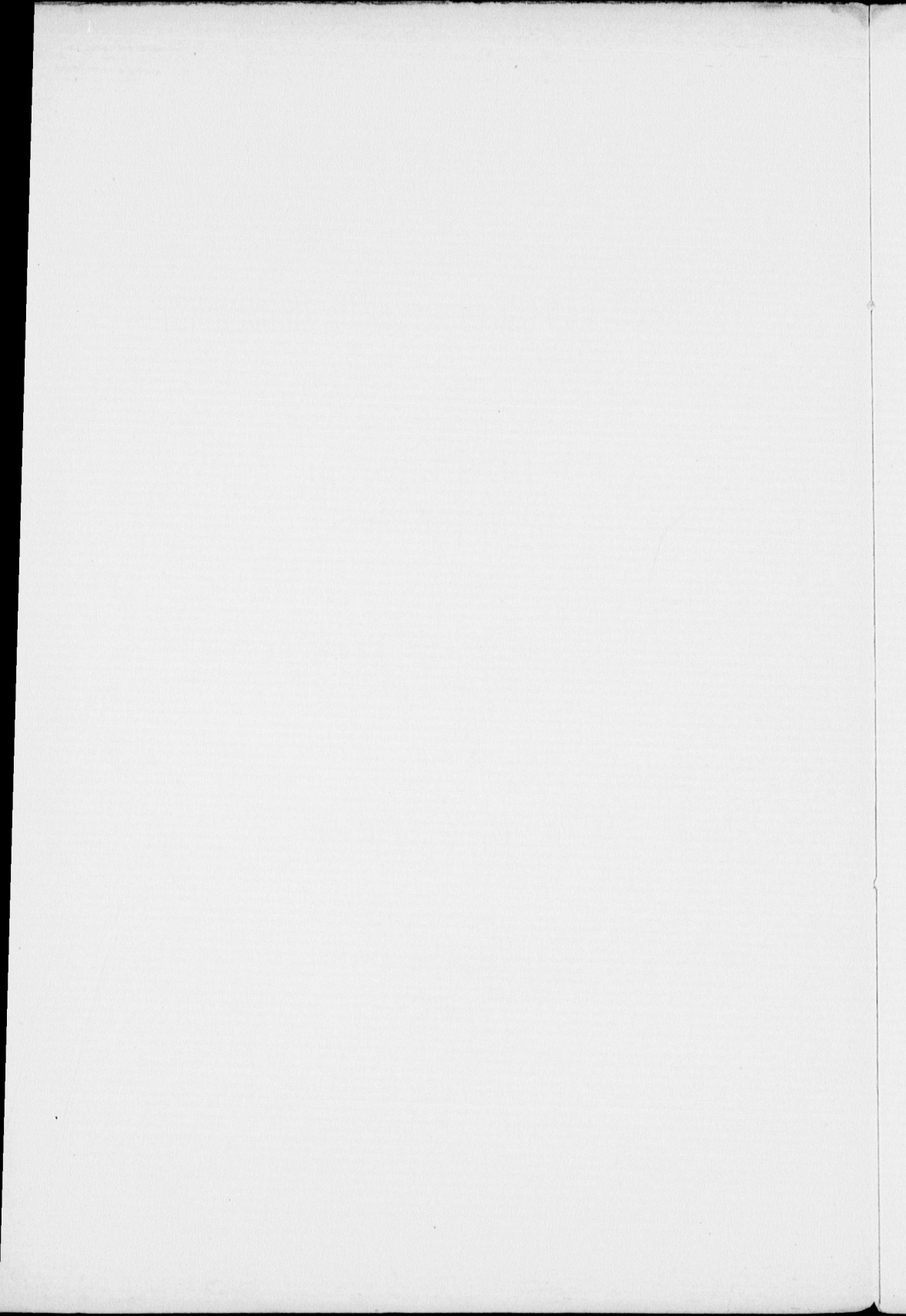
DOOR

H. J. G. GREEBE,

Predikant te Grouw.

LEEWARDEN,
H. KUIPERS.
1880.

VOORWOORD.

Op een der vergaderingen van het Comité, tot herdenking van de vestiging der Hervormde Godsdienst in Friesland, 31 Maart 1580, bestaande, behalve mij, uit de HH. Jhr. Mr. F. J. J. VAN EYSINGA, te Leeuwarden, Voorzitter; Ds. J. B. WEERMAN, te Leeuwarden, Secretaris; Mr. A. J. ANDRÉE, te Kollum, Penningmeester; P. LIJCKLAMA à NIJEHOLT, te Franeker; Jhr. Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN, te Rijs; Ds. B. BOLLEMAN VAN DER VEEN, te Eernewoude, en Ds. G. H. VAN BORSSUM WAALKES, te Huizum, werd besloten tot de uitgave van een kort geschrift, betreffende de geschiedenis en beteekenis van de zegepraal der Hervorming in dit gewest.

Namens genoemd Comité, en speciaal namens de Commissie, uit zijn midden benoemd, om voor de uitgave zorg te dragen, bestaande, behalve mij, uit de twee laatstgenoemde leden, bied ik thans dit *Gedenkschrift* aan.

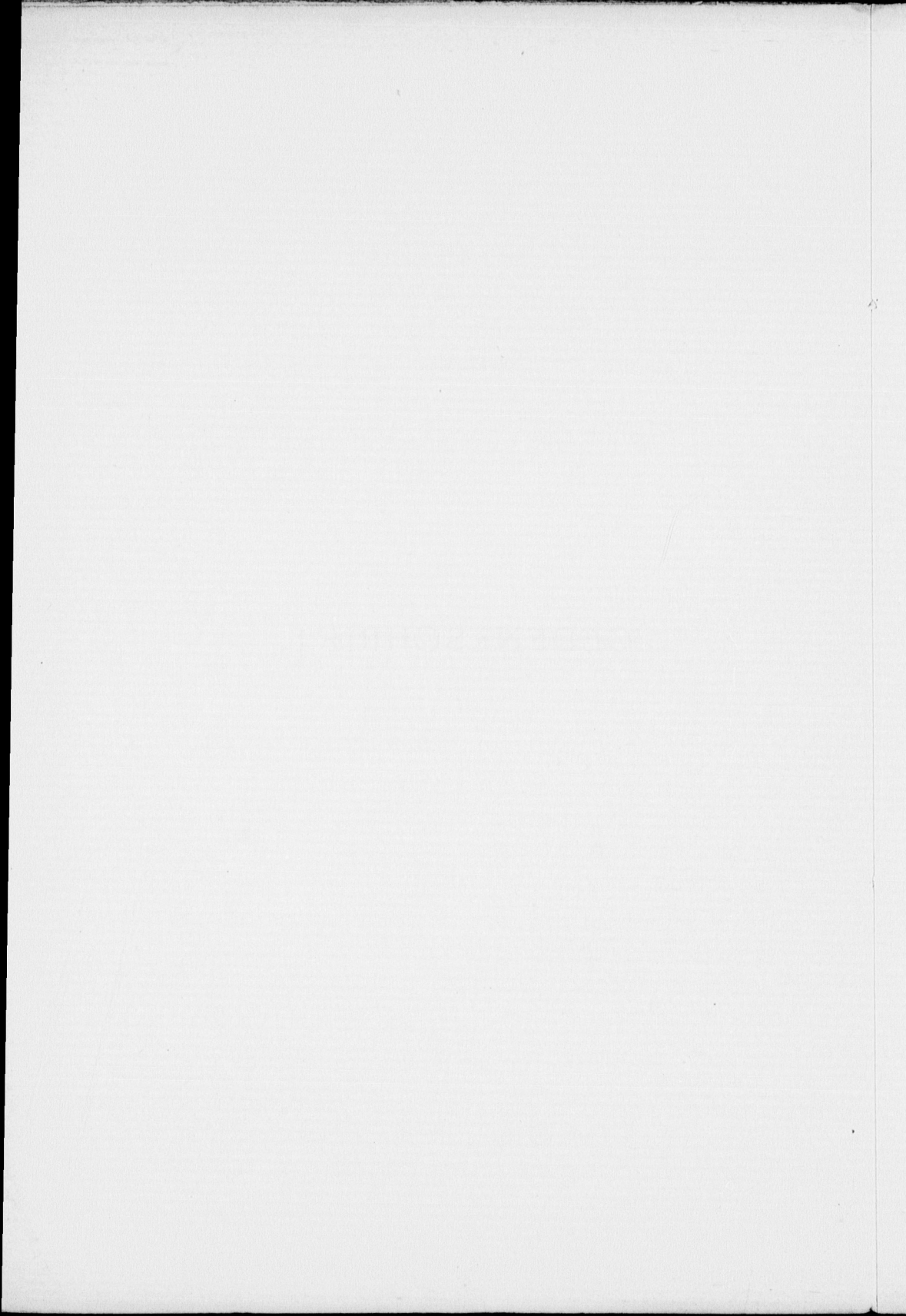
Hoe kort de *aanstipping* ook moge zijn van het gedenkwaardige dat met bedoelde vestiging in verband staat, heeft de aanbieding toch plaats met den wensch, dat zij iets moge bijdragen tot eene waardige viering van het *derde* eeuwfeest en tot meerderen lust om de geschiedenis van het ontstaan der Hervormde Kerk in Friesland, te leeren kennen.

G r o u w,
Maart 1880.

H. J. G. GREEBE.

GEDENKSCHRIFT.

Onder de gewichtige besluiten die in vorige eeuwen, door de Staten van Friesland, genomen zijn, behoort ongetwijfeld dat van *31 Maart 1580*.

Door dit besluit werd — zooals uit „het Aanhangsel” blijkt — de Hervormde Godsdienst erkend als die van den Staat, en als zoodanig voor goed gevestigd.

't Was een gevolg van de volmacht, welke zij van den Frieschen landsdag ontvangen hadden om *met allen ijver ende neersticheijt te procedeeren tot eene grondelijke ende Evangelische Reformatie in zaeken van de ware Religie*.

De invloed daardoor teweeg gebracht op godsdienstig, kerkelijk en maatschappelijk gebied, is te gewichtig, om het *derde eeuwfeest* zonder openlijke herdenking te laten voorbijgaan.

't Betaamt den waardige zonen der Hervorming in Friesland kennis te hebben van den strijd die gestreden, 't gebed dat gebeden, 't kruis dat gedragen is moeten worden, om al die voorrechten, waarin zij zich verheugen, te kunnen genieten.

Maar dewijl van de Kerkhervorming der 16^e eeuw in Friesland, ook het woord geldt, 't welk de Hoogleeraar TER HAAR heeft geschreven van de Kerkhervorming dier eeuw

in het algemeen, dat zij nl. „daar niet in de wereldgeschiedenis als een *Colossus* afgezonderd staat, door de stem van LUTHER, als met de tooverroede eens wigchelaars te voorschijn geroepen en uit den grond verzezen”, kan die herdenking niet geschieden, zonder te letten op hetgeen tot dat besluit der Staten geleid heeft.

Reeds in het eerste vierde gedeelte der 16^e eeuw werd het merkbaar, dat hier in dit gewest ook behoefte gevoeld werd, niet alleen om de ondragelijke misbruiken in de kerk afgeschaft te zien, maar ook om Evangelische denkbeelden te verbreiden.

Blijft daarvoor tot een eerbiedwaardige getuige, de pastoor van Jelsum bij Leeuwarden, GELLIUS FABER, die in zijne prediking „klanken gaf aan het woord dat in veler hart te lezen stond,” — ’t bleek spoedig, dat men niet te vergeefs hier ook in Friesland het oor te luisteren had gelegd naar hetgeen gesproken en geleerd werd door LUTHER; den man, die zelfs door den R. C. Hoogleraar DÖLLINGER genoemd is geworden „de grootste en scherpzinnigste Duitscher van zijn tijd, in wien het volk zijn’ Meester heeft moeten erkennen, en die daar staat als een Heros, in wien kracht en geest zich op de uitnemendste wijze hebben geopenbaard.”

En geen wonder! — Moest het grootsche werk dat LUTHER had aanvaard, vrijmaking des geestes van alle slaafsche banden ten gevolge hebben, de Fries, van oudsher beziel met een aangeboren vrijheids en godsdienstzin, moest sympathie gevoelen voor dat hervormingswerk.

't Kwam overeen met hetgeen sints eeuwen in dit opzicht door hem geopenbaard was geworden in zake godsdienst en kerk

Opdat die vrijheidszin niet verloren zou gaan, had men toch hier steeds het liefst Friezen tot priesters gehad. Men vertrouwde dat die nationale karaktertrek ook bij dezen aanwezig zou zijn; door hen zou worden versterkt, en zij zelve zouden begrijpen, dat men hun evenmin macht zoude geven om over hunne gemeenten te heerschen, als aan den Paus.

Wel wist men tot in het begin der 16^e eeuw te gehoorzamen in zake het geloof betreffende, omdat de denkbeelden dienaangaande dezelfde waren als overal elders; omdat men de kerk, als eene zorgzame Moeder voor hare kinderen, lief had, en in religieusiteit voor niemand onderdeed; maar die slaafsche gehoorzaamheid hield — zooals uit verscheidene voorvallen reeds vroeger gebleken was — op, waar een macht van buiten het beproefde, om op kerkelijk gebied tot iets te dwingen, wat met het begrip van vrijheid en de leuze *riucht en sliucht* in strijd was.

Toen LUTHERS geschriften evenwel meer en meer, tot zelfs in de kloosters, gelezen werden en een' onuitwischbaren indruk achterlieten, om dat men moest getuigen: „hij bewijst sijn dijnghen so clærlick met dat Heijlighe Ewangelij ende met Paulus Epistolen”, toen was 't ook, bij zeer velen, met de gehoorzaamheid in zake des geloofs, gedaan.

Wel ontbrak het Friesland aan uitstekende geleerden, die de hervormingsideën, waarvan men zwanger ging, op eene

„treffelicke maniere” konden te boek stellen of verklaren; of die, door de macht der wetenschap gesterkt, zich aan het hoofd eener Reformatorische beweging konden plaatsen, maar spoedig wist men dat ontbrekende aan te vullen.

Zeer velen gingen naar Wittenberg om LUTHER zelf te hooren, en lieten zich daar als student inschrijven. Die begeerte openbaarde zich in alle rangen en standen en was zóó sterk, dat van 1522—1529 omstreeks 100 Friezen aldaar studeerden. Anderen gingen naar Groningen, om daar op de *Maartensschool*, onder de leiding van den beroemden PRAEDINIUS, zich te oefenen in de Godgeleerde wetenschap.

Aldus spoedig verrijkt met mannen die eene wetenschappelijke opleiding genoten hadden, verbreidden zich de Evangelische denkbeelden dagelijks, zonder nog bepaald eene afscheiding van de oude Moederkerk ten gevolge te hebben. De bezadigdheid waarmede men in dat opzicht te werk ging, heeft uitnemenden dienst gedaan aan de zaak der hervorming.

't Was er evenwel verre van af, dat de Evangelische denkbeelden, die noodzakelijk tot eene volslagen Hervorming der kerk moesten leiden, straffeloos werden uitgesproken en verbreid.

Gaf daartoe het eerste placcaat tegen de ketterij, door den landvoogd GEORGE SCHENCK, namens KAREL V, in 1526, reeds gegronde vrees, spoedig werd die vrees maar al te zeer bewaarheid.

Wel zijn er, in evenredigheid met andere deelen van ons Vaderland, in Friesland niet zoovele martelaren om het ge-

loof geweest , maar hun getal is groot genoeg om aan het nageslacht te blijven verkondigen : Rome heeft ook hier, en vooral nà 1550 , gesteund door de helse inquisitie , gedaan wat het kon om het schrikwekkende van zijn macht te doen gevoelen.

Tusschen den eersten martelaar des geloofs , WIBRANT JANSZ. VAN HARTWERD, te Leeuwarden, voor de kanselarij in 1530 verbrand, en den laatsten , HENDRIK PRUIJT, die in 1574 nabij Workum, op zee in een schuitje is verbrand, staat een groot aantal bloedgetuigen, ook al letten we niet op zoovelen die gestraft zijn geworden met het steken van een ijzeren priem door de tong, om daarna meestal gegeeseld en verbannen te worden.

Aanleiding tot de meer gestrengere geloofsvervolgingen gaven helaas ! de wederdoopers of Anabaptisten, door hunne dweeplucht. Daarin versterkt of aangevuurd door MELCHIOR HOFMAN en afgezanten van den beruchten JAN MATSHIJSZ., werden zij spoedig een doorn in het oog der Regeering, en hunne secte, van die zijde niet zelden in officieele stukken genoemd „de verdoemde en vermaledijde secte der wederdoopers.”

Dubbele schade veroorzaakte deze secte. Zij verwekte voor eerst eene beroering onder de menigte, die onmogelijk tot eene ware Hervorming kon leiden, maar zij werd ook oorzaak, dat de Doopsgezinden op eene vreeselijke wijze de woede der geloofsvervolging moesten ondervinden, omdat deze van de zijde der Regeering, hoe onrechtvaardig ook, door den schijn van overeenkomst, met haar werden verward.

Door die verwarring mochten nu ook voor een' tijd de

vervolgingen tegen de andere Hervormden een weinig minder zijn, ze namen evenwel allengskens zóó in aantal en in hevigheid toe, dat de Staten zich reeds in 1559 verplicht gevoelden, den Stadhouder hunne grieven bekend te maken.

Hoe weinig het openbaren dier grieven hielp, bleek uit de overige lijdensjaren die nog volgden, als ook, van de zijde der Hervormden, uit de herhaalde beden om verzachting of opheffing der gehate inquisitie; uit den beeldstorm; uit de toetreding van vele Friesche Edelen tot het „*Verbond der Nederlandsche Edelen*”; en uit het verzet dat zich bij aanzienlijken en geringen, bij priesters en geestelijken openbaarde, toen bij een Pauselijke bulle van 12 Mei 1559 veertien nieuwe Bisdommen in Nederland werden opgericht, en men Friesland ook een Bisschop wilde opdringen, waaraan echter 10 jaren lang het hoofd geboden werd.

Ondanks alle vervolgingen en verdrukkingen, bleek het evenwel ook hier in Friesland, dat het overbekende woord: „*het bloed der martelaren is het zaad der kerk*”, waarheid was, en dat Prins WILLEM VAN ORANJE, bij het vernemen dier vervolgingen in geheel Nederland, zeer juist had gsschreven:

„*Dwang heeft niet aan 't gemoed. Dát is de aardt der ketterije; rust ze, zoo roest ze. Hij wet haar, die haar wrijft.*”

Menig priester kwam tot nadenken. 't Was alsof men instinctmatig begon te begrijpen, dat een kerk, die, ondanks de beweging der geesten, welke zich op grond van het Evangelie overal openbaart, steeds stationnair blijft in

hare leerstelsels en deze alleen, door overmacht, als de alleenzaligmakenden wil aangenomen zien, niet meer voldoen kan aan de hoogste en heiligste behoeften van den ernstig-nadenkenden mensch.

Steeds nam dan ook het aantal van zulken toe, die zich wel niet van de kerk afscheidden, maar, van de beginselen der hervorming uitgaande, tegen het onware in hunne eigene kerk begonnen te prediken en de denkbeelden der Hervormden aanbevalen.

Reeds vóór 1550 telde men 50 parochiepriesters op dorpen, die de Godsdienst niet meer hielden „na olde ghewoonte.”

Nà het jaar 1550 nam de afscheiding meer en meer toe, en kwamen er zelfs Hervormde Gemeenten tot stand.

Zoo vinden we in 1562 reeds eene gemeente te Dockum; in 1566 te Leeuwarden, Sneek en Franeker; terwijl reeds in 1559, uit Emden, in Oost-Friesland — zoo beroemd geworden door het opnemen van vluchtelingen en bannelingen ter wille van het geloof, en daarom genoemd „*die Herberg van Godts gemeine*” — eenige predikanten naar Leeuwarden waren gezonden „om de broederen aldaar te versterken en te vertroosten.”

Wel werd het jaar 1567 een jaar waarin het geloof der Hervormden op eene zware proef werd gesteld, omdat de Stadhouder AREMBERG uit Overijssel in Friesland terugkeerde, en zich te Bergum, in het aldaar aanwezige klooster aan het hoofd van een groote krijgsmacht vestigde. Van daaruit verspreidde hij vrees en beving door zijne bevelen om de Hervormde predikanten te verdrijven; de kerken, in dienst bij de Her-

vormden, weder geheel aan de Roomschen af te staan; alle nieuwigheden in de godsdienst te staken; de oude godsdienstplechtigheden als vroeger waar te nemen, zonder in het openbaar of in het geheim andere godsdienstoefeningen te houden; — maar zag men zich ook gedwongen voor de overmacht te bukken, uit dien ramspoed werd toch weder zegen geboren.

De verbanning van vele predikanten en priesters, en het vluchten van tal van personen uit de hoogste standen, die allen, voor een groot deel hun toevluchtsoord in Emden zochten, hadden gezegende gevolgen. Zij werden aldaar wetenschappelijk ontwikkeld; meer versterkt in het geloof; meer bekend met de inrichting eener goed georganiseerde gemeente; bekwamer gemaakt om, ter geschikter tijd, het gestaakte werk der Hervorming voort te zetten, ja ook in staat gesteld, om door briefwisseling met, en het ontvangen van bezoeken van achtergebleven vrienden der Hervorming, dezen tot standvastigheid aan te sporen. En dat er aansporing noodig was, bleek spoedig maar al te wel.

Kwam er ook eenige verademing in 1568, zoodat we een jaar later in Leeuwarden en Franeker zelfs weder een vasten leeraar vinden, en de predikdienst in het geheim hier en daar weder werd voortgezet; toch bleef de toestand der Hervormden in het algemeen, tot aan het jaar 1576, treurig.

Met het toetreden van Friesland, aanvankelijk op den 6en Dec. 1576 en geheel op 12 Maart 1577, tot de *Pacificatie van Gent*, waardoor het zich, evenals de andere Provinciën, verbond, om o. a. de staatkundige vrijheid te helpen verdedigen en alle godsdienstige vervolgingen te doen ophouden, brak het morgenrood aan van een' nieuwen dag.

De komst van den graaf VAN RENNEBERG — later helaas! berucht geworden door zijn overgang tot de Spaansche zijde — de vlucht van den bisschop CUNERUS PETRI; de afzetting van den president en eenige andere leden van het Hof van Friesland, omdat deze geweigerd hadden te laten afkondigen, dat JUAN VAN OOSTENRIJK beschouwd werd als vijand van het land; en de terugkeer van vele ballingen verlevendigden de hoop, dat de dag, waarvan het morgenrood reeds gezien was, spoedig zou doorbreken.

Die hoop werd niet beschaamd!

De volle vrijheid van godsdienstoefening, waarom men tot dusverre te vergeefs gevraagd, gebeden, gesmeekt had, werd, mede door den invloed van PRINS WILLEM VAN ORANJE, in 1578, door den Aartshertog MATTHIAS VAN OOSTENRIJK, toegestaan.

De *godsdienstvrede* kwam tot stand, waardoor aan Roomsche en onroomsche, volgens daartoe gemaakte bepalingen, vrijheid des gewetens en zelfstandigheid werden toegekend.

Daar door dien „vrede” evenwel geen vrede tot stand kwam, en van beide zijden, vooral ook van die der Hervormden, hier en daar zelfs op eene onwaardige wijze gestreden werd, trachtten deze laatstbedoelden door het besef hunner meerderheid daartoe aangespoord, het dáárheen te leiden, dat zij alleen recht van bestaan in Friesland zouden hebben.

Twee zaken begunstigten dat streven.

De toetreding van geheel Friesland, in Juni en Augustus 1579, tot *de Unie van Utrecht* en de afval van den graaf VAN RENNEBERG, op den 3^{en} Maart 1580 te Groningen, waardoor hij openlijk tot de Spaansche zijde overging.

Die afval besliste ten laatste geheel.

Van de verontwaardiging, die zij bij alle Hervormden opwekte, werd aanstonds gebruik gemaakt. Men gevoelde zich nu door niets meer verhinderd om de Roomsche godsdienst geheel af te schaffen, en de Hervormde te doen erkennen als die van den Staat.

Met algemeene stemmen werd daartoe dan ook besloten op den landsdag, eenige dagen later gehouden, en — *31 Maart 1580* staat in de geschiedenis der Friesche kerk aangeteekend als de dag, waarop *de vestiging der Hervormde Godsdienst, door de uitvaardiging van de merkwaardige Resolutie der Staten, voor goed plaats greep.*

Die vestiging, gedurende tal van jaren, het hoopvol streven van zoovelen, maar telkens tegengehouden of geweerd door tijrannieke en wreede middelen van de zijde der overheerschers, geschiedde nu dan ook door diep ingrijpende maatregelen, zooals uit genoemde Resolutie blijkt.

Tot deze behoorde o. a. de bepaling, dat de uitoefening der Roomsche eeredienst geheel moest ophouden; dat de priesters zouden worden afgezet; dat de kerken moesten worden gereinigd en gezuiverd van alle altaren en beelden en alles wat tot de Roomsche ceremonien en afgoderij gediend had.

Men verwondere zich niet over die gestrengheid!

Aan een compromis viel niet te denken. De zoogenaamde „*godsdienstvrede*”, waaraan we herinnerd hebben, had het op een droevige wijze getoond, dat er van een broederlijk samenwonen geen sprake kon zijn. 't Was thans „*te zijn of niet te zijn*”.

En wie, die zich in dien tijd weet te verplaatsen, zal het den Hervormden tot een verwijt kunnen maken, dat zij, die zulk een tal van jaren gezocht hadden onder het ijzeren juk der overheersching, terwijl het Evangelie hun de eenige kenbron en toetsteen der waarheid was geworden, nu ook alleen dat Evangelie wilden hooren of laten verkondigen, ontdaan van alle wanbegrippen der Roomsche kerk?

Hoe hard het ook menigen priester gevallen moet zijn, zich zoo plotseling uit zijn ambt ontzet te zien, en zijne woning — wellicht ook hem dierbaar — onmiddellijk te moeten verlaten, men vergeete niet, dat nooit eene hervorming tot stand is gekomen, zonder met onvermijdelijke schokken gepaard te gaan.

En Rome heeft dien schok, die zoo gevoelig moest zijn, niet trachten te voorkomen of te verzachten. De jaren, waarin sinds 1521, de Evangelische denkbeelden meer en meer veld wonnen, heeft het laten voorbijgaan zonder iets te doen om gegronde bezwaren tegen het bestaande, op te lossen of te verminderen; het heeft integendeel alles, wat tot hervorming leiden moest, als ketterij veroordeeld en gebrandmerkt.

't Wilde niet inzien „dat het geheele kerkwezen een zielloos samenstel van conventioneele gebruiken en formules was, met miskenning en ten verderve van het inwendig rein geestelijk karakter van de godsdienst”. —

Dat zoo ook, op bevel, de kerken gereinigd en gezuiverd moesten worden van de beelden en altaren en alles wat nog een heenwijzing kon blijven naar de Roomsche eeredienst, was een natuurlijk uitvloeisel van het standpunt der Hervor-

ming zelve. Op dat standpunt behoorde er in de kerk geen altaar of beeld. Dat standpunt — 't welk niets van dat alles toeliet — was het zuiver Christelijke, als een gevolg van het welbegrepen diepzinnige en veelbeteekenende: *Aanbidt God in geest en in waarheid*. En zij het ook, dat die zuivering of wegneming hier en daar heeft plaats gegrepen op eene onbetamelijke, ruwe wijze; men velt een onrechtvaardig vonnis, als men alles, wat *in naam* der Hervorming bedreven is, aan de Hervorming zelve toerekent.

Zoo min eenig waardig Protestant, den boerenkrijg van 1525, of de onzedelijke handelingen der Munstersche wederdoopers, of de woede der beeldstormers van 1566, in bescherming zal nemen; zoo min zal iemand aan het ruwe geweld, dat bij de zuivering der kerken hier in Friesland soms heeft plaats gegrepen, zijne goedkeuring schenken.

Men wijte het ook niet aan de Staten, op wier bevel die zuivering moest geschieden. Door geen enkel artikel van de genoemde *Resolutie* hebben zij daartoe aanleiding gegeven. Maar men bedenke, dat een volk, lang verdrukt in zijn heiligste belangen, en ten bloede toe gemarteld en vervolgd, als het eens de lang begeerde vrijheid heeft verkregen, zich — vooral in zijn onderste lagen — in zijn *ruwe kracht* openbaart. Doch — aan wien in zulk een geval de schuld?

En zij, die zich hier in Friesland aan zulke veroordeelenswaardige handelingen schuldig maakten, waren geboren en opgevoed in eene kerk, die het zich tot eenen plicht rekende, de kettters te pijnigen en ten doode toe te vervolgen. Wat was de vernieling van een beeld in vergelijking met het

vermoorden van een mensch! Ging één mensch toch in waarde niet vele beelden te boven?

Maar hoe gestreng de genomen maatregelen ten deele ook waren, een iegelijk die zich de moeite getroost de *Resolutie* nauwkeurig te lezen, zal moeten erkennen, dat de geest der *gematigdheid* niet uitgesloten was.

We lezen toch o. a :

Afgezette priesters konden gekozen worden tot Gereformeerde predikanten als zij een goed examen aflegden.

Goedgezinde priesters, die vreedzaam leefden, en niet genoeg bezaten om in hun eigen onderhoud te voorzien, zouden levenslang een jaargeld, of een zekere som in eens ontrangen.

En dat het met die gematigdheid ernst was en bleef, blijkt, om slechts één voorbeeld te noemen, uit het volgende :

Toen PRINS WILLEM VAN ORANJE, 5 April 1581, in zijn provisioneel Reglement op het stuk van Regeering in Friesland'', ter zake van de Religie bepaald had: „dat gheen exercitie van eenighe andere Religie binnen desen Lande gebruikt zal worden, dan van de Ghereformeerde, bij allen den Provintien, onder de naeder unie staende aenghenomen'' voegden de Staten als hun advies er aan toe :

„Fiat; Mits dat sijn Excellencie dijenstelijk gebeden wordt, 't ordonneeren regardt te neemen, op den personen, Geestelijk geweest zijnde, ende hun in stilte onder de Gemeente gedragen hebbende, om denselven, zonder affectie of te passie, een eertlick onderhoud en de competentie te geeven''.

Wel een bewijs, om geen meerdere te noemen, dat de geschiedenis van de vestiging der Hervormde godsdienst alhier,

geen bladzijde in Frieslands historie beslaat, waarvoor de Hervormde van onzen tijd zou moeten blozen.

Dat die vestiging dan nu ook, na een tijdsverloop van 300 jaren, dankbaar wordt herdacht, zal niet bevreemden.

Afgezien van enkele buitensporigheden, door sommigen bedreven, blijft zij een bewijs van krachtigen wil, volhardenden moed, heilige bezieling en innig geloof.

Friesland mag er trotsch op zijn.

't Heeft reden om die stoere voorvaderen, wier leuze het ook was: *De Friesen knibbelje allinne foar God*, dank te zeggen.

Niet, dat het bereiken van hunnen innigsten wensch, onmiddelijk een *ideaal*-toestand geboren deed worden. Schreven we eene kerkgeschiedenis van Friesland, we zouden op zeer veel moeten wijzen, wat eenen geheel anderen indruk zou achterlaten.

Dan zouden we o. a. er uitvoerig op moeten wijzen, hoe de eerstvolgende 14 jaren nog steeds zorg verwekten of het den vijand ook zou gelukken, de Roomsche godsdienst weder haar vorige plaatst te doen innemen; — hoe treurig de toestand der Hervormde gemeenten in de eerste jaren was door het gering aantal predikanten en de treurige prediking van vele onbekwame predikanten; — hoe het onder de Hervormden zelve bleek, dat men spoediger van *geloof* dan van *zin* verandert; hoe verschil in geloofsstellingen of in leerstukken, de eensgezindheid verstoorde, en twist en tweedracht in het leven riep; hoe zij, die zelve zeer vele jaren verdrukt waren geweest om des geloofs wille, nu, op hunne beurt verdrukkers der Doopsgezinden werden.

Maar ondanks al dat onvolkomene bleek het ook hier, dat door die zegepraal der Hervorming, een grootsche macht geboren was op godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk gebied; dat zij oorzaak werd, dat het *passieve*, waartoe het Katholicisme, door zijn stelsel, den mensch noodzakelijk voert op godsdienstig gebied, veranderde in eene gezegende *activiteit*, tengevolge van het beginsel aan het Protestantisme eigen; dat zij de geboorte gaf aan eene nieuwe wereld van denkbelden, die eenen uitgebreiden invloed op de beschaving en ontwikkeling moest uitoefenen, omdat zij de keten verbrak, waardoor de geesten zoolang in boeijen geslagen waren geweest; — dat zij de heerschappij van tallooze bijzondere belangen fnuikte, om de belangen van het algemeen tot hun volkomen recht te laten komen.

Voor het een en ander blijft toch o. a. krachtig getuigen:

De stichting der Friesche Hoogeschool te Franeker in 1585, voortgekomen uit de overtuiging dat „sonder gheleertheit geen gemeenbest of te republike souden mogen staen”.

De erkenning van gewetensvrijheid in zake des geloofs, ontsproten uit het denkbeeld: Geen priester tusschen God en ons hart.

De aanbeveling en verspreiding des Bijbels als 't fundament van het Christelijk geloof, gebouwd op de innige verzekering: Dät fundament verduurt de eeuwen.

De aanwending van velerlei middelen om door Godsdienstonderwijs en Evangelieprediking, kennis te verspreiden, geboren uit het geloof: kennis is macht, ook op godsdienstig gebied.

De uitvaardiging van placcaten tegen losbandigheid en onzedelijkheid, gevolg van het bewustzijn: De Hervormde moet ook hervormd zijn van hart.

De waakzaamheid tegen het insluipen der Jesuiten, die ook hier toegang zochten te verkrijgen; vrucht van de bittere ervaring: hun toegang bereidt den ondergang van zedelijkheid en maatschappij.

Met het oog op dat alles, en zoo oneindig veel meer, kunnen we, aan het einde onzer beschouwing zeggen: Friesland heeft getoond, dat het heilige ernst was met de Hervorming der kerk. — 't Is in den loop der drie vervlogen eeuwen gezien geworden, dat de vestiging der Hervormde godsdienst, Friesland tot zegen is geweest, en hetgeen nòg gezien wordt, doet de verwachting koesteren, dat het met zinspeling op *vrijheid* en *godsdienst* — steeds de leuze der Friezen zal blijven:

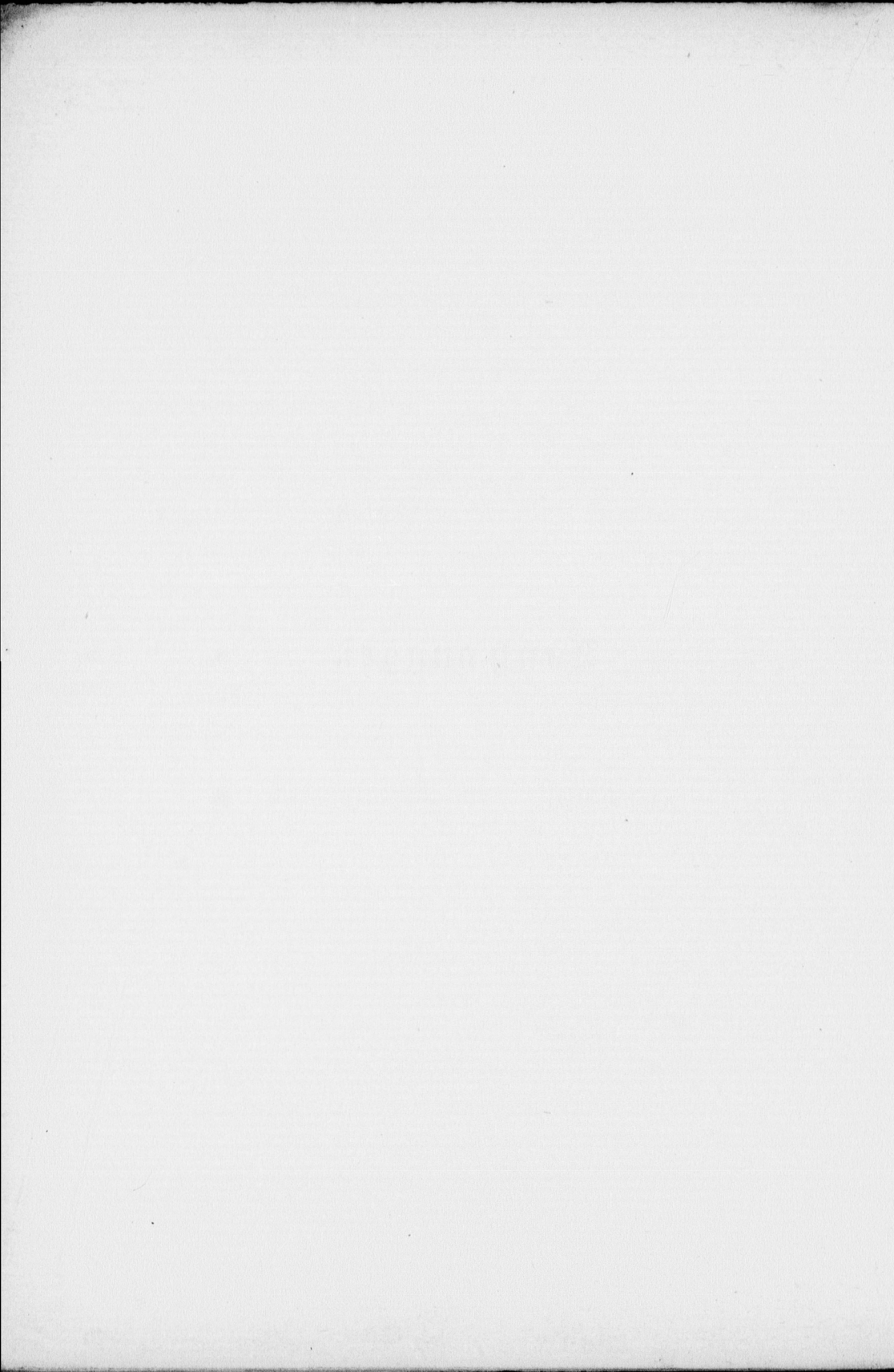
HANC TUEMUR; HAC NITIMUR. (*)

(*) Haar beschermen wij; op haar steunen wij.

Hand angel.

Manhangsel.

Resolutie op het stuk van de Beneficien/
Resignatien/ nieuwe Electien/ Distri-
butien/ en Leenen goederen in
Vriesland.

Den 31 Maart 1580.

Art. I.

Dat eerst ende voor all alle Priesters ende andere Sees-
telijke personen / zo mans als vrouwen personen/ sullen
affhouden van alle Pauselike gewoentlijke ceremonien/
diengsten/ ende oock haere predicatien/ zoe wel int heyme-
lick als int openbaer/ by verbeurte van haren pensioen/
ende voorts arbitralicken gecorrigeert te worden.

Art. II.

Dat oock ten anderen die institutien ende placetten van
den Pastoren/ Vicarissen/ Prebendarissen/ ende allen an-
deren beneficien ende leenen/ sonder renige distinctie/ daet-
licken sullen worden gerevocert/ getascheert ende toe nyete
gedaen; hier onder mede begrepen die Costerien/ ende dat

zylinden die huysen/ behoerende aen den leenen/ daethycken
sullen verlaeten.

Art. III.

Dat die Bedienaers van dien sal worden geordineert die
selbe in continenti ober te leveren/ elcx in handen van
haeren Grietman/ die welke hij mitter daet overschicken
sal.

Art. IV.

Ende bij faulte van dien zij die selvighe nyet overlebe-
ren/ sullen die Grietlingen daethycken den onwilligen aff-
nemen/ ende oock mede die selvige tot haeren costen bin-
nen Leeuwarden oversenden.

Art. V.

Dat oock mede die in mora siben om sulcx te leveren/
sullen moegen genieten die pensie/ waer aff hier nae ge-
commiteert wordt.

Art. VI.

Dat oock gereboceert zijnde die placetten/ die huyringe
ende verhuyringe worde geacht boot gerescindeert/ geras-
seert ende te nyete gedaen/ mits nochtans dat die Huirders
ofte Pachtanaers voor dit loopende jaer hnn huyre sullen
moegen continueren/ hier onder nochtans niet begrepen
wiens huyringe nu eerst beginnen sullen.

Art. VII.

Dat die selvige voer die naevolgende jaren tot meeste
nut oerbaer ende profijjt/ sullen verhujret worden bij den
gheenen/ waer aff nae gementioneert wordt.

Art. VIII.

Dat die profijten ende opcompsten van die doorsz. leen-

goederen sullen worden geconverteert ende gekeert tot onderhoudinge van eerlike ende degelijke Predicanten/ Schoelmeesters/ ende alimentatien ende onderhoudenisse van den Nooddruftigen/ ende ad alias pias causas sonder dat die selbige in privatum ende secularem sullen worden gedistribueert.

Art. III.

Dat om de voorsz. verhuyringe ende distributie te doen/ die notabelste personen in elcke Dorpe/ zijnde goede Patriaten ende lieffhebbers van de Gereformeerde Keligie/ bij de Gemeente daer toe sullen worden gecommitteert/ welke die Grietshonden sullen zyn agreabell.

Art. IV.

Die oock alle jaeren gehouden sullen zyn/ daer aff goede pertinente rekenſchap ende reliqua te doen in presentie van den geenen die daer toe verordineert worden/ mitten Grietmans ende Secretarijſſen; welke Grietshonden die selve rekeninge int net gestelt zijnde/ mit slot van dien/ zullen worden overgezonden aan mijn Heeren Sedeputeerden ende den Hove van Drieglant/ om daer aff die kennisſe te hebben.

Art: V.

Ende sullen die selbige gehouden zyn die voorsz. administratie sonder eenige recusatie ende uytſlucht aen te nemen/ ende te bedienen ten minſten den tijdt van een. jaer.

Art. VII.

Sal nochtans die rechtelick hebben jus patronatus/ nopende die selbige oecompſten ende die te distribueren ten

sine voorgescreven/ zoe sij 't selvige voor Godt ende haere conscientie/ ende ter eere van de gemeene saecken/ sullen hebben te defenderen ende te verantwoorden/ doch in cas van discorde ende misbruick/ dat die saecke sal staen tot kennisse van de Hooge Overicheyt van den lande van Orieñlandt.

Art. LXXI.

Dat zoe verre eenige Priesters/ possiderende leenen ex juze patronatus/ bij believen/ van zijn rechte collecteurs/ moegen in hare possessie gecontinueert worden/ mits dat die selvige in alles sullen ophouden van hun Pauselicke diensten; accomoderende nochtans haere diensten tot 't gemeene best/ zoe niet als Gereformeerde Predicanten, ten minsten immers als schoelmeysters/ doch hun selven ofte niemant anders/ naedemael niet en betaemt die Geleuesien in alles vergeess te gebruiken ende te genieten.

Art. LXXII.

Dat oock een negelick Gemeente in haeren Dorpe sal worden geordonneert/ te procederen tot nyeuwe electie van bequame eerlicke Gereformeerde Predicanten/ Leerraers/ ende Schoelmeesters.

Art. LXXIII.

In welcken doende/ twee/ drie/ vier ofte meer Dorpen/ naer der plaetsen ende saecken gelegentheit/ hen sullen unieren ende 't zaemen voegen/ mits contribuierende het overschot ten sine voorgs./ ende dat by aduus van den Grietskynnen/ ofte andezzins/ des noot zijnde/ van den Gedeputeerden van den Lande.

Art. LVII.

Dat oock die afgesette Priesters geensins wederomme sullen moegen gecoosen ende aengenoemen worden/ ten waere die selbige/ na behoorlike examinatie ende ondersoekinghe naevolgende die instructie/ bij den Predicanten daer aff gemaekt enbe noch te maecten/ bij mijn Heeren van den Hobe/ Gedeputeerden ende Hooffden der Consistorien/ bequaem bevonden worden.

Art. LVIII.

Dat zoe verre nopende die electien eenige questie ende dissentie solde moegen vallen/ daer aff behoorlijcke remonstrantie ende overscribinge aen den Hobe ende Gedeputeerden bij den Grietslynden gedaen sal worden.

Art. LVIII.

Dat oock die Grietslynden sullen worden belast/ elck int zijne/ die Kerck in continenti/ sonder eenich vertreck ofte dilay/ te doen reynigen ende sijnveren van den beelden/ altaren/ ende alles wat datter totter Roomscher ceremonien ende affgoderie gedient heeft.

Art. LIX.

Ende voer zoe vele aengaet de onderholdinge der afgesette Priesters/ is die resolutie/ datter eenige zijn die welke tamelijcken van haer eygen goederen ende die zij van die beneficien verobert hebben/ hun kunnen onderhouden/ die welke zij verstaen dat nijet behoort gepasseert te worden.

Art. LX.

Gelijck mede eenige zijn openbare vianden van de gemeene saecke/ boog ende arch van leuen/ tot allen twiſt

ende onenicheyt geneegen/ denwelcken mede niet behoort geaccordeert te worden.

Art. XXX.

Maer den anderen/ zynde van beter leven/ ende die haer vredelicken/ burgerlijcken/ ende eerlijcken gehouden ende gedraegen hebbende/ sal men een tamelijcken pensioen moegen eerlijcken ad vitam geven/ ofte eens boor al zeeckere somme betalen/ tot discretie van den geenen/ die totten leengoederen administratie sullen gecommitteert worden als voeren.

Art. XXXI.

Sullen oock die voorsz. Gemeente eenige clercken/ heb- bende vrije Leenen ofte Prebenden/ die selve moegen con- timmeren/ oft oock daer aff/ hoe verre die Possessieurs sulx weerdich ende nodich bevonden worden/ ende geensins anders/ eenige tamelike pensie jaerlijcx accorderen/ doch in alle geballe niet langer dan totten alderdom van vijff ende twintich jaeren.

Art. XXXII.

Dat oock die voorsz. Priesters ofte Clercken/ die voorsz. pensioenen te assignerene/ sullen genieten ende gebruiken/ zoo lange zij haer in haer leven ende conversatie eerlijcken holden ende draegen/ vredelijck ende burgerlijcken/ doch levende andersins/ sullen sij daer aff versteecken weesen.

Art. XXXIII.

Dat oock alle Grietshuyden sal worden belast/ om alle t geene voorsz. is volcoemelick te doen effectueren/ haer' authariteyt te interponeren/ ende die handt daer aen te

houden/ besonderlinge zoe ende wanneer zij daer toe ver-
socht worden/ sonder van sulcx te zijn in eenige mora ofte
weygeringe; ende dit alles bij provisie/ tot dat naerder
ende anders in die saecke gedisponeert zal worden.

Alsdus gedaen binnen Leeuwarden/ in die vergaderinge
van die Gedeputeerde ende gecommiteerde Volmachten
van Oostergoe/ Westergoe/ Zeebentwolden ende steden/
den lesten Marty/ Anno 1580. (*)

(*) De Gedeputeerden waren:

Scipio van Meckema	} van wege
Kienck van Cammingha Major	

Jancke van Gsinga	} van wege
Laes van Jongema	

Sybren Idzes	} van wege
Ruck Coessoon	

Jelle Sibbes	} van wege
Douwne van Sirma	

m 209

